

בשערי ציון

תולדות הרב המחבר

הרב נתן נטע האנובר, נולד באוסטראה¹ גליל וואהלין², לאביו הר"ר משה הי"ד³. שנת לידתו משוערת סביב השנים ש"פ-ש"צ.

באין מקורות, לא נדע היכן למד בצעירותו, וממי קבל תורה. יש לשער שתחילת למודו עשה אצל אביו. ממה שנתכנה אביו 'מורנו הרב', נראה שהיה בר אוריין וכהן ברבנות. מסתבר שאח"כ למד בישיבה הגדולה בעירו. בימי עלומיו, ראש הישיבה והאב"ד באוסטראה היה המהרש"א שנלב"ע ה' כסלו שצ"ב, אך כפי הנראה רנ"נ צעיר לימים היה עדיין, ולא הספיק לקבל תורה מפיו. לאחריו כהן ברבנות הר"ר שמשון בוכנער אשר נסתלק י"א תמוז שצ"ו, ואחריו הר"ר נתן נטע ב"ר משה כהנא⁴ עד בריחתו מהעיר בזמן הפרעות או מעט קודם לכן, ושוב לא נודע ממנו⁵. בשנת ת"ג⁶ נתקבל הר"ר דוד הלוי, בעל הט"ז, לר"מ בבית המדרש הגדול⁷, ועמד בעיר גם הוא, עד שמלט עצמו ממנה בשנות הזעם⁸. ואמנם, אף שלא ידענו אצל מי מקדושים למד, מ"מ זאת ידענו שערש גידולו היתה בעיר אשר היתה ממרכזי התורה הגדולים שבאותה התקופה, קהילה שבמשך מאות שנים לא פסקה ישיבה ממנה, וגדולי עולם עמדו בראשה⁹.

1. כפי שנכתב ע"ג מצבתו (ראה להלן). 2. היום באוקריינה. 3. נעקדה"ש, ככל הנראה בגזירות ת"ח ות"ט. 4. מח"ס שו"ת דברי רננה, ברוקלין ניו יורק תשד"ס. על תולדותיו ראה במבוא שם. דמיון שמו לשם רננה (נתן נטע ב"ר משה), הביא לכך שהיו והחליפו ביניהם. 5. ראה ביבער, מזכרת לגדולי אוסטראה, בריטשברג תרס"ז. 6. מלשונו בהקדמה לפירושו ליו"ד, והנה זה שלש שנים קבלוני הקהל הקדוש דק"ק אוסטרא להרביץ תורה ביניהם וקבעו לי בית המדרש הגדול מקום ועד וקיבוץ חכמים וכו' ומימי לא ראיתי קיבוץ ישיבה חשובה כמות. פירושו ליו"ד נד' בשנת ת"ו. 7. נקרא גם הקלויז הגדולה, ושם היה מקום משכן הישיבה. (ואי"ז בית הכנסת הגדול). 8. מלשון תשובתו (שו"ת הב"ח החדשות סי' ע"ח), כי בעו"ה אני חונה פה על פני השדה וכו'. 9. לא ידוע מתי החלו יהודים להתיישב באוסטראה, אבל מהכתובות שעל המצבות בבית החיים שם, למדנו כי כבר בתחילת שנות ה'ר' ישבו בה יהודים. במשך כל הדורות ישבו בעיר גדולי עולם ותפסו בה ישיבה. הראשון הנודע, הוא הגאון ה"ר קלמן (קלונימוס) האברקשטן שקבל מהחסיד הגדול מהר"ר דניאל ז"ל שהיה תלמיד מובהק ושימש מהר"ר איסרל בעל תרומת הדשן ז"ל (שו"ת מהרש"ל סימן צ"ח), אשר שמש בה כראש ישיבה בימי הגאון ר' שלום שכנא (צמח דוד), שנת כ"א לא ידועה בדיוק אך לא תאחר משנת רע"ח (יוסף כ"ץ, שם ושארית, קראקא תרנ"ה, עמ' 28). הגאון ר' קלמן היה רבו ותותנו של המהרש"ל, שישב על כסאו אחריו (שו"ת מהרש"ל ח', בשנת ה' אלפים שי"ד לבריאת עולם מנין שאנו מונין כאן אוסטראה וכו' אשר ממנה תצא תורה לרבים). לאחריו ישבו בה כסאות למשפט תלמידיו הגדולים של המהרש"ל (ביבער שם, עמ' 34).

בשנת ת"ו בא כבדית הנשואין¹⁰, ועבר לגור בקהילת זאסלאב שבגלילות אוסטראה, מקום מגורי חותנו¹¹. בשנה זו כתב הסוכות דרש בביהכנ"ס בקראקא¹², והדפיס דרשתו זו אח"כ בשם טעמי סוכה (אמסטרדם ת"ב¹³). דרשה זו לא ללמד על עצמה לבר יצאת אלא ללמד על הכלל כולו יצאת, ויש ללמוד ממנה הרבה על רוב בקיאותו בכל חלקי התורה, וכן על גודל עיונו ורוחב דעתו.

בחודש אב שנת ת"ח¹⁴ ברח רנ"ג מביתו מחמת גזירות הצורר בוגדאן חמלניצקי¹⁵, יחד עם אשתו ובניו וחותנו, לקהילת מעזריטש. בשבת חזון נתקיים בהם ונסו וגו' ורודף אין. כי מחמת שמועת שוא נסו בעיצומה של שבת¹⁶, והחלו גולים ממקום למקום בכל רחבי אשכנז (בוהמיה, גרמניה)¹⁷. עד אמסטרדם הגיע כדי להדפיס את ספרו טעמי סוכה, ומשם שם פניו לאיטליה.

המחבר ניחן בלשון לימודים, ובכל מקום שהגיע, היה דורש בשבתות ובמועדים לפני כל בני העיר ובמעמד גדולי המקום¹⁸. זה היה מקור פרנסתו, שכן גם מה שהצליחו להציל במנוסתם, נגזל מהם על ידי העותמנים הטורקים (שנקראו בלשוננו הקדרים¹⁹) או ע"י החיילים האוקראינים (היונים בלשון המחבר²⁰). או שהיו מעלים אותו לכופר נפשם. וכמו שכתב בהקדמתו לס' טעמי סוכה: וכל מה שנשאר בידנו כסף וזהב ואדרכמונים, היו גוזלים וחומסים אותנו האויבים הקדרים והיונים, אשר לנגדינו חונים, וקצתם שכרנו לאנשי המלחמה להיות עלינו מגינים, ולאשר על החומה מתמנים, לשוערים ולשומרים ממונים, כל היום וכל הלילה מזומנים, עד שלא נשאר בידנו לחיות נפשינו מפני הזידונים, והלכתי מחיל אל חיל למצוא מרגוע לנפשי וטרף להביא לאשתי ובנים, ודרשתי בכל תפוצות מדינות אשכנזי מידי שבת בשבתו. עכ"ל. רנ"ג קיבץ כל דרשותיו אלה, והעלים עלי ספר כסדר התורה והמועדים, וקרא שמו נטע שעשועים²¹. אך לא הביאו לדפוס.

בשנת ת"ג נסע לונציה אשר באיטליה, להדפיס את ספרו יון מצולה, בו תיאר את גזירות ת"ח ות"ט, גם תיאר בו את סדרי הנהגת הקהילות והשיבות שבמזרח אירופה בעודן בתפארתן. ספר זה נחשב למקור הנאמן והמדויק ביותר למאורעות התקופה. בהקדמתו לספר זה, וכן בהקדמת ספר טעמי סוכה, כתב ששכונתו ומעונתו בק"ק זסלב,

10. "איזראעלסאן, נתן נטע האנאווער, היסטארישע שריפטן, 1, ווארשע 1929, עמ' 26-2. מאמר זה שמש מקור לחלק גדול ממבוא זה. 11. שמו היה ר' אברהם. המחבר מזכירו בספרו יון מצולה. 12. הקדמתו לספר טעמי סוכה. 13. גרפסה שנית בתרס"ב, בפאדגורוצ אצל קראקא. 14. יון מצולה. 15. חמ"ל בפי בני התקופה. לא מצאנו לנכון להאריך בספור גזירות ת"ח ות"ט, שכן רבות כבר נכתב על כך. והמבקש ידרשם במקומם. 16. יון מצולה. 17. טעמי סוכה שם. 18. שם. 19. כינוי למוסלמים, מבני קדר בן ישמעאל. כנראה שגם חלק משבטי הטטרים שהצטרפו לפורעים נקראו על ידו בשם זה, עקב התמזגותם עם העותמנים הטורקים. 20. ע"ש השתייכותם לכנסייה האורתודוקסית היוונית. 21. שם.

ומכאן, שלא ירד לאיטליה ע"מ להשתקע שם, ודעתו היתה לשוב למקומו אחר הדפסת הספר, אלא שלא נתקיימה מחשבתו.

בשנת תי"ד הגיע לליוורנו²², שם אוה למושב לו את בית מדרשו של הרב דוד ולאנסין, ושימש בו כרב כשנה אחת. שם קבל תורה מר' חיים הכהן מארס צובא²³, שאף הוא בא באותה העת לליוורנו להדפיס את ספרו טור פטדה²⁴. בשנה שלאחריה הגיע מירושלים לאיטליה ר' נתן שפירא²⁵, והוא אשר מסר למחבר את כתבי האריז"ל. ויצאו שניהם יחדיו ללכת אל ונציה, שם עסקו בצוותא בתורה כשנתיים ימים. בונציה קיבל תורה מפי ר' שמואל אבוהב²⁶, ומר' משה זכות (הרמ"ז), וכן מר' בנימין הלוי מצפת, שגם הוא הזדמן שמה בשליחות בני א"י. למרות גילו הצעיר, ראו בו החכמים הנ"ל איש נאמן רוח מכסה דבר, ומסרו בידו את כתבי האריז"ל שהיו בידם. שבאותם הימים לא נמסרו אלא מיד ליד, ואין צריך לומר שלא הועלו על מזבח הדפוס.

מכל אלו הכתבים יסד המחבר את הספר 'נטע נעמן', מיוסד על כתבי האריז"ל ויתר ספרי קבלה שנמצאו בידו, וחילקו לחמשה חלקים, אך רק החלק החמישי ממנו נדפס, והוא ספר 'שערי ציון', בו יסד המחבר תפלות וסדרי עבודה כפי מה שקבל מאת חכמי דורו, ומה שמצא בכתבי ר' חיים ויטל. וכ"כ בהקדמתו: על כן אזרתי כגבר חלצי ותקנתי תיקונים אלו מפי סופרים חכמי ארץ ישראל אשר מימיהם אנו שותין, רבים שתו ורבים ישתו, ומפי ספרים, ספר עץ החיים אשר ממנו שואבים באר מים חיים, וטועמיה זכו חיי עולמים שחיבר הרב הגדול המקובל האלקי כמהר"ר חיים ויטאל זלה"ה. עכ"ל.

לאחר מכן, עזב המחבר את איטליה, ושהה בפראג כשנתיים ימים²⁷. שם הדפיס את ספריו שפה ברורה²⁸ בשנת ת"כ, ושערי ציון בשנת תכ"ב. לאחר שסיים את הדפסת ספריו, הגיע לכהן פאר בעיר יאסי²⁹ בירת מולדובה³⁰, שם שמש כאב"ד. ויזם את בנין בית הכנסת הגדול בשנת תכ"ו (בניתו הושלמה בשנת ת"ל). לאחר מכן, שימש כרב קהילת פוקשאני³¹, אף היא במולדובה.

22. דיבור זה, ושלאחריו, מקורם מהקדמת שערי ציון. 23. שמסר לו על פה דברים רבים בחכמת הקבלה, ממה שקבל מרבו ר' חיים ויטאל, דברים שלא באו זכרונם בספר עץ החיים (שם). 24. הוא החלק השני מספרו מקור חיים. 25. ב"ר ראובן דוד. בעמ"ח הספרים, מצת שימורים, טוב הארץ, יין המשומר. גלב"ע א' אייר שנת תכ"ו, וי"א תכ"ב. 26. בעמ"ח שו"ת דבר שמואל, וספר הזכרונות. 27. גם שם מצא לו מנוח אשר ייטב לו, עם חבורת חכמים לעסוק יחדיו בתורה ובעבודה (שערי ציון שער ד). 28. הוא מילון המלים בתנ"ך, מתורגמים לגרמנית לטינית ואיטלקית. 29. חתימת אחיו לס' שערי ציון, אמסטרדם תל"א. 30. שהיתה אז חלק מהאימפריה העות'מנית. בזמן הפרעות בשנים ת"ח ות"ט, יהודים רבים ברחו למולדובה, ומצאו בה מקלט, עקב יחסם הנוח של השלטונות ליהודים. ואף ביאסי עצמה, שהיתה העיר הגדולה במחוז, התיישבו פליטים רבים. אך בשנת ת"ט נכנסו הקווקזים גם לחבל מולדובה, עקב סירובו של מושל יאסי להשיא את בתו לטימוש חמלניצקי (בנו של הצורר), ופרעו פרעות ביהודי המקום. ובשנת תי"ב כשנערכה החתונה, שוב פרעו ביהודים, וברחמי שמים ניצלה הקהילה מחרבן גמור. יתכן והפליטים יסדו בעיר קהילה משלהם, והם אשר הביאו את המחבר לשמש שם ברבנות. 31. היום ברומניה, כמאתים ק"מ דרומית ליאסי. מסתבר שגם קהילה זו נוסדה ע"י פליטי הפרעות, שכן לא ידוע על ישוב יהודי במקום קודם לכן.

בשנת ת"ל נקרא לכהן ברבנות העיר אונגריש ברוד שבמורביה³². שם בחר המחבר להתבודד ולשבת על התורה ועל העבודה³³, ולהנהיג את עדתו בשלות השקט. ואף משך את ידו מלהדפיס את ספריו. ובשנת תל"א כשבקש להדפיס את ספרו שנית, שלח תחתיו את אחיו הר"ר מרדכי גופמריכט³⁴. אך ימי שלותו אלו נפסקו בפתע פתאום, כי בשנת תמ"ג בעת אשר פלשו הקדרים לאיזור אוסטריה - הונגריה, וניסו לכבוש את וינה, מצאו הקורוצים³⁵ ההונגרים שעת כושר למרוד בשלטון ההבסבורגי. וכבשנות ת"ח ות"ט גם עתה נפלו היהודים טרף לשיניהם. גם על קהילת אונגריש ברוד עברה הכוס, ובכ' תמוז נהרגו רנ"נ ובני עדתו על קידוש השם³⁶, בעמדם בביהכנ"ס בתפלה³⁷. ושם מנוחתו כבוד.

בס' חורבן גדול³⁸ נכתבו הדברים הבאים³⁹:

הגאון הגדול מורנו הר"ר נטע.

אין דר גנצי וועלט איז ניט זיין גלייכן.
האט זיך דאז ערשטי מאל לדר ניט קענין אנטווייכן.
און האט אים לאדר דער שאסין אין קאפ גיטראפן.
צו אלר לייא נדבות אין דער וועלט.
איז איבראל זיין געלט.
פון זיין תורה ומעשים קען מין ניט אלש דער שרייבן.
ווי זאלין מיר ניט צער טרייבען....
ווי אים זיין נשמה איז אויס גינגנין.
האבין אים מוזין די לייט די הנט גילנגין.
דו זי וועלין טאן צי קבורה.
אולי ווערט זיין מיתה איין כפרה.
בכל העולם כולו אין דוגמתו.
לראשונה לדאבוננו לא היה יכול למלט נפשו.
ולדאבוננו היריה מצאה את ראשו.
כל מיני הנדבות שבעולם.
בכל מקום כספו.
מתורתו ומעשיו אי אפשר הכל לכתוב.
איך לא נגרש את צערנו.
בשעת יציאת נשמתו.
היינו מוכרחים האנשים להרשיט לו ידיים.
זה מה שיעשו לקבורה⁴⁰.
אולי מיתתו תהא לכפרה.

32. כיום נקראת אוהרסקי ברוד, בגבולות צ'כיה סמוך לגבול הסלובק. 33. ראה הערה 28. 34. שהיה יושב בקהילת גווארדיין, הסמוכה לקולמייא. 35. יש אומרים שמילה זו היא שיבוש של המילה הלטינית Cruciatu, דהיינו צלבנים (וע"ש שבתחילה לחמו בטורקים המוסלמים נטלו להם שם זה). וי"א שענינה של מילה זו היא מורדים במלכות או פרטיונים. 36. ברשימות ההרוגים מקהילת אונגריש ברוד, נזכר שגם שני חתניו נהרגו עמו. שם הא' מהם נודע, ר' ישראל ניסן מברוידא. 37. יש אומרים שרנ"נ נהרג מכדור תועה במהלך הקרבות בין הטורקים לצבאות האירופיים בעת המצור על וינה, אך אין הדבר עולה בקנה אחד עם נוסח מצבתו. (ועוד שהדבר זר במקצת, שכן אונגריש ברוד רחוקה כמאה וחמשים ק"מ מוינה). 38. על חורבן הקהילה באונגריש ברוד, נדפס תמ"ג. (כל התעתיק משם הוא ע"י ד. קאופמן, ושוב במאמרו של איוראלסאן הנ"ל). 39. העתקנו את לשון האידיש כפי שהיא במקור, עם כל מה שנראה כשגיאות כתיב. צרפנו לזה תרגום לקרב את הדברים להבנה עד כמה שאפשר. מהלשון הבלתי מהוקצעת נראה שהדברים נכתבו מתוך סערת רגשות. 40. כפי הנראה רמז שהיה עליהם לתת שלמונים, כדי שיניחו להביאו לקבורה.

וזה אשר הועתק מפינקס א"ל מלא רחמים שבקהילת ברוד⁴¹ :
 ויזכור את נשמת חסידא ופרישא. מורי מורנו הרב ר' נתן נטע. ב' הקדוש מורנו הר"ר משה.
 נידון במיתה חמורה וקשה. תפלין על ראשו וזרועו בקדושה. למה תביט מחשה. זו תורה וזו
 שכרה. פה מפיק מרגליות ילחוך בעפרא. מוכיח לרבים היה והדריכם בדרך ישרה. על אלה
 אני בוכיה ועיני מים נגרה.

על מצבתו נחקק :

ת מ ג " ל ⁴²

רבינו הקדוש חמדת ישראל
 כלי הקודש מנורה הטהורה
 פה המתגבר בתורה
 נהרג במיתה חמורה
 אשריו שיצאה נשמתו מגוף טהורה
 והשלים נפשו על יחוד שם הנורא
 מי לנו גדול מאורנו הרב ר' נתן נטע במו"ה משה מאסטר
 עלתה נשמתו למרום, וכתר תורה על ראשה לעטרה
 כ' תמוז בחודש אשר נהפך מיגון לצרה
 ת נ צ ב " ה

41. ראה לעיל הערה 38. 42. שנת תמ"ג לפ"ק.

מבוא השער

החל מאמצע שנות הש', החלו מתפרסמים בכל רחבי ארצות אשכנז פולין ואיטליה, קונטרסים של סדרי עבודה ותפלות מיוסדים עפ"י חכמת הסוד. חלקם נדפסו כקונטרסים בפני עצמם, וחלקם בתוך חיבוריהם של חכמי הדור⁴³. רבים מהם נקראו בשם תיקונים - תיקון חצות, תיקון ק"ש שעל המטה, תיקון סעודה וכד'. וכן תיקונים לעתים מזומנים, כמו תיקון ליל שבועות וליל הו"ר ועוד. כל התפלות והסדרים הנ"ל נוסדו בעיקרם על תורתו של האריז"ל, שהחלה אז להתפשט. נראה שתלמידיו, ותלמידיו של רח"ו, יסדו את הסדרים הללו כ"א לעצמו, עפ"י מה שקבלו מרבים, ומסרו אותם לחבריהם ותלמידיהם. כך התגלגלו תיקונים אלו בכל ארצות הגולה. והיות וכ"א ערך סדרי עבודה לפי הבנתו והשגתו, ע"כ נמצאו סדרים רבים שונים זה מזה לאותם ענינים⁴⁴.

המחבר שנוכח שכל א' עובד את ה' כפי ראות עיניו, בקש לכונן סדרי עבודה קבועים, שיהיו נוהגים אצל הכל. לצורך זה שם פעמיו לאיטליה, שם קבל מחכמי הדור את רוב כתבי האר"י שהיו בידיהם, ועל פיהם יסד את ספרו, שהקיף מן הסתם את כל סדרי העבודה לכל הזמנים⁴⁵.

מחשבה זו כבר עלתה על דעתו עוד בצעירותו ביושבו על התורה ועל העבודה שקט ושאנן, סמוך על שלחן חותנו, שכבר אז מלבד בקיאותו בש"ס ופוסקים, היה בקי גם בזהר ובחכמת הקבלה⁴⁶. ולצורך זה פיזר הון רב להשיג את כל ספרי הקבלה שנדפסו בזמנו, הן של הראשונים הן של האחרונים.

הצורך לקונן על גלות השכינה, שהיא מעיקרי עבודתם של החסידים האמתיים, העומדים בסוד ה', הביא אותו לחיבור ספרו. ע"כ ראה לנכון להקדים הדפסת החלק

43. ראה על כך בארוכה במבוא לס' חמדת ימים (בני ברק תשע"א). 44. הנחה זו מערערת את מסקנתו של בעל המבוא לס' חמדת ימים הנ"ל, שמחבר א' (ר' בנימין הלוי, לדבריו) חיבר את כל אלו התיקונים, והוא שמסר אותם לדפוס בכל מקום שהגיע. ומה שהעלה שגם ספר שערי ציון נתחבר ע"י ר' בנימין הלוי והוא אשר מסרו למחבר, נסתר מדברי המחבר בהקדמתו. 45. דיבור זה ושל אחריו, מקורם בהקדמת הספר. 46. לא ידוע מה היו קשריו עם מקובלי אשכנז ופולין, אך יסוד סביר להניח יש, שלכה"פ קשר מועט היה לו עם המקובל הקדוש ר' שמשון מאוסטרופול. מקום משכנו של ר' שמשון היה בפולנאה הסמוכה לאוסטראה, וגם מהלכים היו לו בקהילת זסלב עצמה, גיסו ר' יצחק (אחי ר' יחיאל מיכל מנמירוב הי"ד, שהריגתו נזכרה בין מצולה, ב"ר אלעזר אב"ד זלוטשוב. ראה עמוד השער לס' עבודת השיר הלוי, זולקאווא תקל"ג). שימש זולקאווא תפ"ב, שהדפיס את ספר קרנים עם פירוש דן ידיו, לדודו ורבו). ועוד שבספרו יון מצולה בספרו על הריגתו של ר' שמשון בגזירות ת"ח ות"ט, ידע לספר על המגיד שנשלח אליו מן השמים להודיעו מראש על רוע הגזירה, ונסיגותיו לבטלה. סמך נוסף יש לכך, שבס' כתבי הקדוש מוהר"ר ר' שמשון מאוסטרופול (אמסטרדם תמ"ז), נדפסה תפלה שצוין עליה שנתייסדה מפי הקדוש המקובל רנ"נ הנובר (תפלה זו צורפה

החמישי מספרו (שהוא ספרנו זה), ובו החל בסדר תיקון חצות, לתקן בו סדר קבוע שמיוסד כולו על אדני האמת. אחרי שראה בזה מנהגים שונים, זה נוהג בכה וזה בכה. ספר זה זכה לתפוצה רחבה, שכמעט ואין לה את ורע באותם הימים. והיה ניכר ונודע בכל תפוצות ישראל, עד שהמג"א שהיה בן דורו של המחבר⁴⁷ כבר הזכירו בחיבורו. בין השנים תכ"ב-תש"י, נדפס הספר בלמעלה ממאה ועשרים !! מהדורות. היה ואף נדפסו ממנו שלש וארבע מהדורות בשנה אחת. (כמו בשנים תקס"ד, תקפ"ג, תקפ"ד, תר"ג). לספר זה היתה השפעה רבה בכל מקום אליו הגיע, ולדוגמה תשמש לנו העובדה שסדר תיקון חצות שבו, וכן סדר יו"כ קטן, השתרשו בכל קהילות ישראל. תפלות רבות ממנו נקבעו אח"כ ברוב סידורי אשכנז ופולין, כמו התפלות לברכת כהנים, ולהוצאת ס"ת בימים נוראים ושלש רגלים. גם בבית מדרשו של הרמח"ל נתקבל הספר, ובקיצור הכוונות שלו נכתב לומר תפלות אלו מס' שערי ציון, וכן לומר את התפלה קודם שנכנסים לסוכה.

המדפיסים שהיו סבורים שספר זה אינו אלא ספר אסופות, הוסיפו עליו תפלות ותיקונים כהנה וכהנה כפי אשר מצאו בדפוסים וכ"י, ובפרט מאלו ששמו של האריז"ל נקרא עליהם. כמו פתרון חלומות (וילהרמסדורף ת"ן), תיקון סעודה וספר יצירה (ונציה תס"א), תיקון ג' משמרות (ונציה תקי"א), סדר פדיון נפש ותפלה על החולה, תפלות לעצירת ולרבוי גשמים (אמסטרדם תקל"ט), ועוד תפלות ותיקונים רבים כידם הטובה עליהם. ואולי סימוכין נמצא להם מספר זכרון ציון⁴⁸, שלאחר שפרט את כל תפלותיו ותיקוניו אשר הביא בספרו (הטבת חלום, סגולות ותחינות, ופדיון נפש מכתבי האריז"ל), כ' בזה"ל, וכל זה צריכים להיות בספר שערי ציון אצל שארי התחינות מהאריז"ל, ואחר שנשמט ממנו ולקטתי אחת אל אחת וחברתי אותם ביחד. ולא רציתי לקראו שכחת ציון ח"ו וקראתי זכרון ציון וכו'.

אולם כפי האמור, מדברי המחבר נראה שספר זה אינו ליקוט ואסופת תפלות ותיקונים, כי אם חיבור מכוון לתכלית המסויימת אותה ייעד בהקדמת ספרו. על כן במהדורתנו זו השמטנו את כל התפלות והתיקונים הנוספים, והנחנו רק את מה שיצא מתח"י המחבר. לבסיס שמנו לנו את מהדורת אמסטרדם תל"א, שנדפסה ע"י אחיו של המחבר, במצוותו ובשליחותו⁴⁹. בנוסף על כך ערכנו השוואות למהד' הראשונה (פראג תכ"ב), אף שבד"כ העדפנו את נוסח הדפוס השני.

שתי המהדורות הראשונות לוקות הרבה בטעויות דפוס, עד שאפי' פסוקי התנ"ך באו פעמים רבות בשיבושים. כל אלו תוקנו על ידינו כפי שהם במקורם, וכן תיקננו

לחלק ממהד' השערי ציון. ונראה שמסרו דברים זה לזה. ⁴⁷ נולד בשנת שצ"ז, נסתלק בג' תשרי תמ"ג.

⁴⁸ לר' יחיאל מיכל ב"ר אברהם בירך (פראג ת"מ). ⁴⁹ המהדורה השלישית (פראג תמ"ב), שאף היא נדפסה על ידו עוד בחיי המחבר, שוה למהד' אמסטרדם.

שיבושים מובהקים, בד"כ עפ"י מהדורות יותר מאוחרות. תיקונים אלו לא טרחנו לציין, כדי שלא להלאות את הקורא והלומד בספר. מקום שהיה לנו ספק, ולו הקל ביותר, ציינו על כך בסוגרים מרובעות בגוף הספר. ואמנם ביתר חלקי הספר, לא שינינו כלום מלשוננו, גם במקומות שנמצאו חילופין בין זכר לנקבה, או בין יחיד לרבים וכד'. ואף שיש מקום להניח שחלק מהשגיאות הם משל העוסקים במלאכת הדפוס, בכ"א הנחנו הדברים כמות שהם. חסרות ויתרות תוקנו לפי הכתיב המקובל, רק בתפלות המנוקדות. גם בעל הספר עצמו לא הולך בזה לשיטתו, ומילים דומות מתחלפות בחסר ומלא, כדרכם של הכותבים האשכנזים באותם הימים.

כל ההערות שבאו בספר, בין בגופו בין בשוליו, באות זו (פרנקריהל) הרי הוא משל המהדירים. תיקונים או ציונים הקפנו בסוגריים מרובעות. מקום שהיה נראה לנו מוטעה, הקפנוהו בסוגריים עגולות, והוספנו בו סימן כזה: סוגריים עגולות ללא הסימן הנזכר, הן משל המחבר עצמו. (המיקום השונה לניקוד פתח גנובה, איננו במקור).

הוספנו מזמורי תהלים שהמחבר כתב לאמרם ונפקדו בדפוס, וטרחנו לנקד את כל התפלות הנמצאות בספר. אף את אלו שבאו מנוקדות הגהנו מאופל השגיאות אשר רבו כמו רבו. השתדלנו להוציא מלאכה נאה מתחת ידינו, ונודה בזה לה' הטוב על כל החסד אשר גמל עמנו במעשה המלאכה. תהי נא עבודתנו לפניו לרצון.

והיות ואמרו אידי דזוטר מירכס, צירפנו גם את חיבורו 'טעמי סוכה'. ההדרנוהו מחדש, בתוספת ציונים ומראי מקומות. בענין התקונים, כמעשנו בספר שערי ציון כך מעשנו בספר טעמי סוכה.

על הטוב יזכרו אלו אשר היו עמדי, לסייעני להשלים חפצי. ברם לטוב כפול ומכופל יזכר מי אשר הוא לי תמיד לעזרני, ולא אסף את זמנו ועצתו הטובה ממני, וכצורך זהב צרף כל דבר בכור דעתו, בעין טובה ובנפש חפצה. ואחריו הרב גרשון חנוך ולדנברג יצ"ו אשר טרח רבות להעמיד הספר על מתכונתו דבר דבור על אפניו. בעל הגמולות ישיב להם כבור ידם, וכמדתם הטובה ישולם להם, כ"א בשמו הטוב יבורך, ואף זכות המחבר תעמוד להם ולזרעם, ויזכו לראות פני השכינה, שלש פעמים בשנה, בשוב ה' שבות ע'מו, ר'חומיו יקבץ לציון ברננה.

ותשלם המלאכה ביום עשרים לחדש תמוז שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושתיים לבריאת העולם, יום השנה לעלות המחבר בסערה השמימה. כאן מודיעין עלית.

